

UDK: 322:281.96 (497.6) "1945/1961"
Izvorni naučni rad

ODUZIMANJE IMOVINE SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE U BOSNI I HERCEGOVINI (1945.-1961.)

Denis Bećirović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Tuzli, Tuzla, Bosna i Hercegovina

S ciljem očuvanja vlasti u poslijeratnom periodu komunisti su poseban akcenat stavili na osiguranje ekonomske podloge. Negirajući slobodu privatne inicijative u privrednom životu, oni su usvojili niz zakona pomoću kojih su ostvarili vlasnička prava neekonomskim sredstvima. Komunistička vlast nije uvažavala specifične elemente kod vjerskih zajednica tretirajući ih potpuno isto kao i druge zemljoposjednike i privatne poduzetnike. Do 1961. godine komunistička vlast je usvojila set pravnih propisa na bazi kojih je država pristupila oduzimanju imovine Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini putem pravnih mehanizama konfiskacije, nacionalizacije, sekvestracije i eksproprijacije.

Ključne riječi: Srpska pravoslavna crkva, Komunistička partija Jugoslavije, Jugoslavija, Bosna i Hercegovina, agrarna reforma, nacionalizacija, konfiskacija, eksproprijacija

PARALELNO SA PREUZIMANJEM GLAVNIH POLUGA VLASTI u Bosni i Hercegovini, komunisti su učvrstili svoju kontrolu nad javnom sferom. U novonastaloj situaciji, crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini ostale su jedine nezavisne institucije legalno odvojene od države. One su nakon eliminiranja poraženih vojnih formacija iz Drugog svjetskog rata, ali i drugih opozicionih snaga, ostale jedino pogodno mjesto s koga se mogao pružati otpor komunističkom oblikovanju društvenog života. Državno-partij-

ske strukture u Jugoslaviji (i Bosni i Hercegovini) su veći dio sveštenika Srpske pravoslavne crkve smatrale stvarnim ili potencijalnim državnim neprijateljima. Osim ideoloških razloga, koji su u manjoj ili većoj mjeri bili slični u svim komunističkim partijama, na negativan odnos Komunističke partije Jugoslavije prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi utjecala je i činjenica da je dio sveštenika tokom Drugog svjetskog rata podržavao četnički pokret. Negativan stav partijskih struktura prema njima najčešće je u dokumentima Komisije za vjerska pitanja opravdavan sljedećim razlozima: da je većina sveštenika u toku rata podržavala Dražu Mihailovića i saradivala sa njegovim zločinačkim pokretom; da su sa ostalim reakcionarnim elementima širili neprijateljsku propagandu protiv narodnooslobodilačkog pokreta; da su koristili svaku priliku za diskreditaciju novog društvenog poretka; da su štitili i održavali vezu sa ratnim zločincima, da su bili povezani sa neprijateljskom emigracijom u inostranstvu te da su u administraciju crkvenih ustanova postavljali lica koja su bila osuđena zbog saradnje sa okupatorom.¹

Pored navedenih razloga, komunistički predstavnici su negativan odnos prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi opravdavali i činjenicom da je većina episkopa bila birana na položaje prije 6. aprila 1941. godine i to iz redova sveštenika koji su bili naklonjeni dinastiji i društvenom uređenju monarhističke Jugoslavije. Prema njihovom mišljenju, odnos Srpske pravoslavne crkve prema organima vlasti bio je dvoličan. Patrijarh i predstavnici Sabora i Sinoda su deklarativno podržavali vanjsku politiku državnog rukovodstva i dio državnih mjera na unutrašnje-političkom planu, a s druge strane, vlast je većinu sveštenika tretirala kao reakcionarne elemente koji ne žele sređivanje odnosa države sa crkvom.² Državni organi vlasti bili su nezadovoljni i nejasnim odnosom vrha Srpske pravoslavne crkve prema narodnooslobodilačkom pokretu i društvenom poretku avnojevske Jugoslavije.³

¹ Arhiv Jugoslavije (AJ). Fond: Savezna komisija za vjerska pitanja (SKVP), 144-10-164. Odnos verskih zajednica prema državi. Materijali sa savjetovanja, 1954.

² Isto.

³ U referatu o Srpskoj pravoslavnoj crkvi navedeno je, između ostalog, sljedeće: "Od završetka rata pa sve do današnjeg dana Episkopat, ni pojedinačno ni kao cjelina, nije dao ni jedne izjave koja bi razjasnila stav Srpske pravoslavne crkve prema našoj krvavoj herojskoj borbi i njezinim tečevinama, prema herojima koji održaše tradicije naše slavne prošlosti i koji za sva buduća pokoljenja ovekovječiše najtragičniji i najslavniji period naše istorije. Oni ne razjasniše stav Srpske pravoslavne crkve prema narodnooslobodilačkoj borbi, prema našim slavnim

Nova vlast nije uvažavala nikakve specifične elemente kod vjerskih zajednica tretirajući ih potpuno isto kao i zemljoposjednike i privatne preduzetnike. Komunisti već u prvim mjesecima nakon oslobođenja zemlje pristupaju ubrzanom donošenju zakonskih propisa kojima ograničavaju imovinu vjerskih zajednica, uključujući i Srpsku pravoslavnu crkvu. Do 1961. godine komunistička vlast je usvojila set pravnih propisa na bazi kojih je država pristupila oduzimanju imovine Srpske pravoslavne crkve putem pravnih mehanizama konfiskacije, nacionalizacije, sekvestracije i eksproprijacije.

Početak sveobuhvatne promjene vlasničkih odnosa i uspostavljanja državne svojine nad jednim dijelom zemljišta najavio je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji koji je izglasala Privremena narodna skupština Demokratske federativne Jugoslavije. Ovaj Zakon je službeno objavljen 28. augusta 1945. godine, a njegovo izvršenje je trajalo do 1948. godine. Navedeni zakon je pogodio i Srpsku pravoslavnu crkvu, s obzirom da je propisivao prelazak u državno vlasništvo zemljišnih “posjeda crkava, manastira, vjerskih ustanova i svih vrsta zadužbina, svetovnih i verskih”. Sva zemlja “preko 10 hektara njihove ukupne površine njiva, bašti, vinograda, voćnjaka, utrina i šuma” oduzimana je od vjerskih zajednica. Izuzetak u zakonu je načinjen jedino u pogledu vjerskih objekata “većeg značaja ili veće istorijske vrednosti”, kojima je ostavljeno “do 30 hektara obradive zemlje i do 30 hektara šume”⁴

partizanima, prema rukovodiocu te borbe – Komunističkoj partiji Jugoslavije (...) Oni govore jezikom londonskog radija, jezikom onih koji ne mogu da prebole masne rente na uloženi kapital u Jugoslaviji, ne mogu da prebole što su na minimum svedeni njihovi izgledi da bogatstvo ove zemlje i znoj i krv ovog naroda i dalje ne služe za njihov udoban život i iskivanje još tvrdih lanaca svemu radnom čovječanstvu”. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH). Fond: Komisija za vjerska pitanja (KZVP), kut. 3a, 10/1946. Referat o organizaciji Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve i Islamske vjerske zajednice, 16.5.1946.

⁴ Osim općih odredbi i prijelaznih naređenja Zakon je struktuiran sa još četiri poglavlja koja su definirala pitanja: eksproprijacije, zemljišnog fonda agrarne reforme i kolonizacije, dodjeljivanja zemlje i sprovođenja agrarne reforme i kolonizacije. S ciljem stvaranja zemljišnog fonda potrebnog za dodjeljivanje zemlje zemljoradnicima koji nemaju zemlje ili je nemaju dovoljno, Zakon je propisivao oduzimanje poljoprivrednih dobara: velikih posjeda čija je površina iznad 45 hektara ili 25 do 35 hektara obradive zemlje (oranice, livade, voćnjaci i vinogradi); zemljišnih posjeda u vlasništvu preduzeća, banaka, akcionarskih društava i drugih pravnih lica; vlasnika koji imaju višak obradive zemlje u rasponu od 3 do 5 hektara, kao i od onih zemljišnih posjeda koji su ratu ostali bez sopstvenika i pravnih nasljednika. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, *Službeni list DFJ*, god. II, br. 64, 28.8.1945. 621-624.

Na osnovu propisa saveznog Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, Predsjedništvo Narodne skupštine Bosne i Hercegovine donijelo je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji u Bosni i Hercegovini.⁵ S ciljem realiziranja ovog zakona u Bosni i Hercegovini usvojeni su Pravilnik o sprovođenju zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji,⁶ zatim Uredba o utvrđivanju vlasništva u smislu člana 15. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji, kao i u postupku utvrđivanja vlasništva u zemljišno-knjižnim propisima.⁷

Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve je neposredno pred usvajanje Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji uložio protest kod nadležnih organa vlasti tražeći da se imovina crkava i manastira izostavi od udara agrarne reforme. Predstavnici Sinoda su predlagali: 1) da se ne uzurpiraju zemljišta za koje je vezana neka zadužbina; 2) da se poštude manastiri od kulturno-historijskog značaja; 3) da pod udar agrarne reforme isključe sesije u Vojvodini. Uz to, traženo je da se srpskom patrijarhu ostavi jedno veće dobro koje bi služilo da može adekvatno predstavljati crkvu. Protesti predstavnika Srpske pravoslavne crkve protiv oduzimanja njene imovine nastavljeni su i poslije usvajanja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji.⁸

⁵ U članu 7. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji Bosne i Hercegovine je, između ostalog, stajalo: "Eksproprijacijom se oduzimaju od sadašnjih vlasnika i prelaze u ruke države: (...) c) zemljišni posjedi svih vrsta zadužbina svjetovnih i vjerskih, te pojedinih bogomolja, manastira, tekija, vjerskih ustanova i vakufa. Radi izdržavanja pojedinih bogomolja i vakufa koji služe za izdržavanje džamija, manastira, tekija i vjerskih ustanova ostavlja se 100 dunuma od ukupne površine njihovih posjeda, utrina i šuma. Ukoliko su bogomolje, manastiri, tekije, džamije i vjerske ustanove većeg značaja ili veće istorijske vrijednosti ostaviće im se od njihovih posjeda do 300 dunuma ukupne površine obradive zemlje i šuma, što će se u svakom slučaju posebno utvrditi. Karakter takvih ustanova određuje, na prijedlog Okružnog narodnog odbora, Ministar poljoprivrede u sporazumu sa ministrom prosvjete". Vidi: Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. *Službeni list F BiH*, god. II, br. 2. 9.1.1946. 21-27.

⁶ Pravilnik o sprovođenju Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u Bosni i Hercegovini. *Službeni list F BiH*, god. II, br. 2. 9.1.1946. 27-30.

⁷ Uredba o utvrđivanju vlasništva u smislu člana 15. Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini kao i o postupku sprovođenja u zemljišnim knjigama odluka donesenih po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini. *Službeni list NR BiH*, god. III, br. 52. 26.11.1947. 639.

⁸ Patrijaršijski upravni odbor je 14. marta 1946. godine je uputio predstavku žaleći se na sljedeće: "1) što organi na terenu ostavljaju zakonski minimum samo za paroha a ne i za parohijsku crkvu; Patrijaršijski upravni odbor je smatrao da pojedine parohijske crkve kao pravna lica imaju po zakonu pravo na 10 ha zemlje, a da parosi imaju isto to pravo kao crkvena vlast; 2)

Najveći dio aktivnosti u vezi sa agrarnom reformom u Jugoslaviji okončan je tokom 1945. i 1946. godine. Na osnovu odredbi Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji vjerskim zajednicama je oduzeto 173.367 ha zemlje, što je činilo 85% njihovih posjeda. Od toga oko 70.000 ha ili 40,3% zemlje pripadalo je Srpskoj pravoslavnoj crkvi.⁹

Veliku materijalnu štetu Srpskoj pravoslavnoj crkvi prouzrokovao je i Osnovni zakon o eksproprijaciji, koji je stupio na snagu 4. aprila 1947. godine.¹⁰ Ovim zakonom Srpska pravoslavna crkva je izgubila 1.180 zgrada vrijednih 8.000 miliona dinara, a osim toga bili su joj nacionalizirani i osiguravajući fondovi. Preostala imovina bila je prepuštena čestim uzurpacijama od strane lokalnih organa vlasti.¹¹ Veliki broj lica kojima je izvršena eksproprijacija nekretnina ostao je bez isplaćene naknade. Zato je Ministarstvo finansija vlade Bosne i Hercegovine sredinom 1951. godine tražilo od sreskih i gradskih narodnih odbora da najozbiljnije sagledaju obaveze države vezane za predmete

da se crkvenim zadužbinama, kao pravnim licima ne oduzima zemlja, već da im se ostavi zakonski minimum od 10 ha; 3) da se crkvenim vlastima od opšteg značaja i nadležnosti za celu Srpsku praoslavnu crkvu, ukupno 33 tela, ostavi zakonski minimum, od zemljišnog poseda upisanog na ime SPC kao celine, što je trebalo da iznosi 330 ha, odnosno 660 ha, ukoliko bi se dodelilo po 20 ha. U narednoj predstavi od 4. aprila 1946. godine Patrijaršijski odbor je ocijenio da je pogrešno: "1) što državni organi prilikom sprovođenja agrarne reforme uračunavaju u zemljišni posjed koji se oduzima tj. ostavlja i ono zemljište na kome je podignuta crkva, crkveno dvorište, prostor oko crkava i manastira i sl; 2) što se crkvama i manastirima oduzimaju i zgrade u kojima stanuju monasi tj. posluga manastirska; 3) što državni organi ostavljaju crkvama i manastirima najlošije zemljište bez pravog izbora; 4) što organi koji sprovode agrarnu reformu oduzimaju i vodenice-potočare koje pripadaju manastirima". Sve naprijed navedene primjedbe Ministrastvo agrarne reforme i kolonizacije je u odgovoru od 11. aprila 1946. godine ocijenilo kao neosnovane. Radić. R. 2002. 180. 184-185.

⁹ Isto. 181.

¹⁰ Zakon je u općim odredbama propisao da se nepokretna imovina može eksproprijirati u općedruštvenom interesu, a za potrebe izvođenja korisnih radova (izgradnja željeznica, puteva, tunela, vojnih građevina, škola, stambenih i javnih zgrada, javnih kupališta, muzeja itd.). Eksproprijacija se mogla vršiti za potrebe saveznih i republičkih organa, ustanova i preduzeća, te zadruga i zadružnih organizacija i drugih organizacija. Potpunom eksproprijacijom se oduzimala cjelokupna imovina od vlasnika, a djelimičnom eksproprijacijom se na imovini drugoga ustanovljavao zakup. Za eksproprijiranu imovinu u korist države bila je predviđena naknada u novcu i državnim obveznicama, a u slučaju eksproprijacije nekretnina ostavljena je mogućnost davanja drugih nekretnina u zamjenu za eksproprijiranu. Osnovni zakon o eksproprijaciji. *Službeni list FNRJ*, god. III, br. 28. 4.4.1947. 313-316.

¹¹ Radić. R. 2002. 188.

eksproprijacije i da u najkraćem vremenu donesu potrebna rješenja u vezi sa primljenim predmetima.¹²

Na proširenoj sjednici Komisije za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine, održanoj u maju 1962. godine, zaključeno je da su neodrživa shvatanja o ekspropriaciji vjerskih objekata samo po sili urbanističko-regulacionih rješenja, bez sporazuma sa vjerskim zajednicama. Prema mišljenju Komisije, ekspropriacije vjerskih objekata treba “dogovarati sa nadležnim ovlaštenim vjerskim organom, uz nuđenje obeštećenja i drugih zakonom dozvoljenih vidova protivusluga. U slučaju da se na ovaj način ne postigne sporazum, ekspropriaciju sprovesti po postojećim zakonskim propisima, uz prethodno konsultovanje sa sreskom i Republičkom komisijom za vjerska pitanja, posebno kada je u pitanju ekspropriacija crkava i džamija”.¹³

Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća, objavljenim 6. decembra 1946. godine, bila su obuhvaćena privatna privredna preduzeća saveznog i republičkog značaja u 42 privredne grane. Zakon je predviđao da svako preduzeće nakon akta nacionalizacije postane državno privredno preduzeće, koje na sebe preuzima obaveze nacionaliziranog privatnog preduzeća do visine njegove aktive. Naknada vlasnicima nacionaliziranih preduzeća, prema sadržini ovog zakona, isplaćivala se preko državnih obveznica. Međutim, članom 14. spomenutog zakona propisano je da se naknade neće davati “za nacionaliziranu imovinu koja je služila socijalnim, humanim, kulturnim i sličnim svrhama”, što je posebno dogodilo vjerske zajednice.¹⁴

Poslije eliminiranja krupnog kapitala tokom prve nacionalizacije u aprilu 1948. godine uslijedila je i druga nacionalizacija kojom su bila obuhvaćena preduzeća lokalnog značaja i trgovine na malo (kreditna i osiguravajuća preduzeća, rudnici, bolnice, banje i lječilišta, sanatoriji, hoteli, magacini, pilane, ciglane, električne centrale itd.).¹⁵

¹² ABH. Fond: Savjet za izgradnju narodne vlasti NR BiH, br. 2.449/51. Ekspropriacija nekretnina, 14.7.1951; br. 1.604/51. Hitno rješavanje predmeta ekspropriacije, 23.8.1951.

¹³ ABH. KZVP, 23/1962. Zaključci sa proširene sjednice Komisije za vjerska pitanja Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 16.5.1962.

¹⁴ Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća. *Službeni list FNRJ*, god. II, br. 98. 6.12.1946. 1244-1247.

¹⁵ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih preduzeća. *Službeni list FNRJ*, god. II, br. 35. 29.4.1948. 433.

Oduzimanje imovine Srpske pravoslavne crkve izvršeno je i na osnovu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, koji je objavljen 31. decembra 1958. godine u Službenom listu FNRJ. Prema odredbama Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta trebalo je nacionalizirati: 1) najamne stambene zgrade, odnosno zgrade u građanskoj svojini sa više od dva stana ili sa više od tri mala stana; 2) stambene zgrade i stanove kao posebne dijelove zgrada, koji su u svojini građanskih pravnih lica, društvenih organizacija i drugih udruženja građana; 3) poslovne prostorije u svojini građanskih pravnih lica, društvenih organizacija i drugih udruženja građana ako ne služe njihovoj odobrenoj djelatnosti; 4) višak preko dva stana u svojini jednog građanina; 5) poslovne prostorije u stambenoj zgradi u svojini građana. Odredbe ovog zakona nisu primjenjivane na zgrade i prostorije koje su služile vjerskim zajednicama za vršenje njihove vjerske djelatnosti, kao što su vjerski objekti i vjerske škole.¹⁶

Sprovođenjem odredbi Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta bavilo se i Savezno izvršno vijeće. U dopisu koji je 18. jula 1959. godine upućen predsjednicima izvršnih vijeća narodnih republika, ovaj izvršni organ vlasti upozorava da ne treba dopustiti zloupotrebe Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta “zbog nekog tobožnjeg ograničavanja materijalne baze crkve”. Uz to, skrenuta je pažnja na političku štetnost nacionalizacije objekata koji su potrebni za obavljanje redovne vjerske djelatnosti, a koji su i zakonskim propisima izuzeti od nacionalizacije.¹⁷

Sagledavajući rezultate nacionalizacije vjerskih objekata u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini, Komisija za vjerska pitanja ove republike u 1961. godini konstatira da je postupak oko nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta vjerskih zajednica uglavnom završen na općinskom, sreškom i republičkom nivou. Broj nacionaliziranih objekata Srpske pravoslavne crkve do 1. septembra 1961. godine prikazan je u Tabeli 1.¹⁸

¹⁶ Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. *Službeni list FNRJ*, god. XIV, br. 52. 31.12.1958. 1221-1223.

¹⁷ AJ. SKVP, 144-32-324. Dopis Saveznog izvršnog vijeća prema predsjednicima izvršnih vijeća narodnih republika, 18.7.1959.

¹⁸ Za Tabelu 1. korišteni su podaci: ABH. KZVP, kut. 13, br. 195/61. Stanje nacionalizacije vjerskih objekata u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, 7.11.1961.

Nacionalizacija objekata Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini			
Naziv zajednice	Broj objekata prije nacionalizacije	Broj nacionaliziranih objekata	% nacionaliziranih objekata
Srpska pravoslavna crkva	363	149 (129 cijelih zgrada i 20 samostalnih zgrada)	41 %

Tabela 1. Prikaz nacionalizacije objekata Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini do 1961.

Iako nismo pronašli cjelovite podatke o oduzimanju imovine Srpskoj pravoslavnoj crkvi u svim bosanskohercegovačkim srezovima, korisne podatke o tome posjedujemo za srez Banja Luka. Naime, u dopisu Narodnog odbora sreza Banja Luka dostavljenom Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine prikazano je stanje imovine Srpske pravoslavne crkve. U ovoj informaciji uključena su ona zemljišta koja su oduzeta agrarnom reformom i konfiskacijom, a kod zgrada pretežno ona koja su oduzeta nacionalizacijom. Pregled imovine je sačinjen po općinama tako da su crkve i njihova imovina sumirane za jednu općinu. U pregled imovine nisu ušle kao objekti crkve niti je iskazana njihova vrijednost. Bez njih je na području sreza Banja Luka od 1945. do 1960. godine oduzeto 13 (stambene prostorije i druge ekonomske prostorije) od ukupno 50 zgrada. U pregledu imovine nije “unijeta općina Skender Vakuf jer na njenom terenu nema imovine vjerskih zajednica”.¹⁹ Detaljni pokazatelji o oduzimanju zemljišta Srpske pravoslavne crkve u srezu Banja Luka prikazani su u Tabeli 2.²⁰

¹⁹ ABH. KZVP, kut. 9, br. 395-1/60. Dopis Narodnog odbora sreza Banja Luka prema Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine o stanju imovine vjerskih zajednica, 17.11.1960.

²⁰ Tabela 2. konstruirana je na bazi podataka sadržanih u: ABH. KZVP, kut. 9, br. 395-1/60.

ODUZIMANJE IMOVINE SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE U SREZU BANJA LUKA OD 1945. DO 1960. GODINE						
Općina	Imovina do 1945. god.		Oduzeta imovina od 1945. do 1961. god.		Imovinsko stanje u 1961. god.	
	Zemljište u dunumima	Vrijednost u dinarima	Zemljište u dunumima	Vrijednost u dinarima	Zemljište u dunumima	Vrijednost u dinarima
Banja Luka	110	11.000	40	4.000	70	6.000
Kotor Varoš	45	370	0	0	45	370
Srbac	642	4.222	233	1.150	409	3.072
Bos. Gradiška	495	2.804	3	145	492	2.659
Prnjavor	510	4.000	200	1.000	310	3.000
Laktaši	170	850	0	0	170	850
Dobrnja	25	155	0	0	25	155
Krupa na Vrbasu	13	150	7	120	6	30
Bronzani Majdan	5.640	260.652	5.380	256.268	260	4.384
Ivanjska	30	138	0	0	30	138

Tabela 2. Oduzimanje zemljišta Srpske pravoslavne crkve u srezu Banja Luka od 1945. do 1960. godine.

Podaci u Tabeli 2. govore da je u srezu Banja Luka od 1945. do 1961. godine oduzeto 5.863 dunuma zemljišta u vlasništvu Srpske pravoslavne crkve. Najveći broj dunuma zemljišta u procentualnom iznosu oduzet je u sljedećim općinama: Bronzani Majdan (95,3%); Krupa na Vrbasu (53,8%), Prnjavor (39,2%), Banja Luka (36,3%), Srbac (36,2%) itd.

Razmatrajući utjecaj vjerskih zajednica u društvu i razmjere oduzimanja imovine vjerskih zajednica, Savezna komisija za vjerska pitanja je 17. oktobra 1960. godine zatražila od republičkih komisija da dostave cjelovite podatke o materijalnoj bazi vjerskih zajednica. Između ostalog, u dopisu je traženo da se navede čime su vjerske zajednice raspolagale, a čime raspolazu petnaest godina nakon Drugog svjetskog rata, šta je u vezi sa tim učinjeno agrarnom

reformom, konfiskacijom, nacionalizacijom te koji su osnovni izvori i način dobijanja finansijskih sredstava.²¹ Nedugo zatim, 3. novembra 1960. godine, Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine zadužila je nadležne sreske i općinske organe da tražene podatke prikupe najkasnije do 15. novembra 1960. godine.²²

Odgovarajući na tražene podatke, Republička komisija za vjerska pitanja je 6. decembra 1960. godine poslala izvještaj Saveznoj komisiji za vjerska pitanja. U njemu je navedeno da obim i vrijednost imovine vjerskih zajednica, koji je u Bosni i Hercegovini prešao u društvenu svojinu, nije tačno poznat, jer još nije potpuno sređena imovinsko-pravna evidencija općenarodne imovine.²³ Zbog toga Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine nije mogla utvrditi precizne podatke o tendenciji kretanja nepokretne imovine Srpske pravoslavne crkve u vremenskom periodu od 1945. do 1961. godine.²⁴ Dostupni podaci o oduzimanju imovine Srpske pravoslavne crkve u nekim srezovima Bosne i Hercegovine prikazani su u Tabeli 3.²⁵

²¹ ABH. KZVP, 395-1-60. Dopis Savezne komisije za vjerska pitanja prema Komisiji za vjerska pitanja Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 17.10.1960.

²² ABH. KZVP, kut. 9, 395-1-60. Dopis Komisije za vjerska pitanja Narodne Republike Bosne i Hercegovine prema sreskim narodnim odborima, 3.11.1960.

²³ ABH. KZVP, kut. 9, br. 157/60. Kler i religija u Narodnoj republici Bosni i Hercegovini.

²⁴ ABH. KZVP, kut. 9, br. 395/60. Podaci o materijalnom stanju vjerskih konfesija.

²⁵ Tabela 3. sastavljena je na bazi podataka iz: ABH. KZVP, kut. 9, br. 157/60; ABH. KZVP, kut. 9, br. 395-6/60; ABH. KZVP, kut. 9, br. 395-5/60; ABH. KZVP, kut. 9, br. 395-12/60.

ODUZIMANJE IMOVINE SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE U SREZOVIMA BOSNE I HERCEGOVINE OD 1945. DO 1961. GODINE						
Srez	Imovina do 1945. god.		Oduzeta imovina od 1945. do 1961. god.		Imovinsko stanje u 1961. god.	
	Zemljište u dunumima	Broj zgrada	Zemljište u dunumima	Broj Zgrada	Zemljište u dunumima	Broj zgrada
Banja Luka	7.680	50	5.863	13	1.817	37
Brčko	1.797	75	914	35	883	40
Bihać	2.030	7	30	1	2.000	6
Doboj	1.600	62	70	43	1.530	19
Jajce	-	-	-	11	-	-
Mostar	-	-	3.940	57	-	-
Sarajevo	25	31	12	17	13	14
Zenica	249,6	-	0	-	249,6	-

Tabela 3. Oduzimanje imovine Srpske pravoslavne crkve u srezovima Bosne i Hercegovine od 1945. do 1961. godine.

Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine je prilikom dostavljanja navedenih podataka skrenula pažnju da nedostaju podaci iz četiri sreza (Tuzla, Livno, Goražde i Prijedor). U izvještajima iz ova četiri sreza je navedeno kako sreski organi "uopšte ne raspoložu odnosnim podacima". Neki srezovi su dostavili nepotpune podatke (Zenica i Mostar), što također otežava rasvjetljavanje ove problematike. Ipak, i ovakvi nepotpuni podaci predstavljaju korisnu osnovu za istraživanje, jer se na bazi njih se može doći do određenih zaključaka. Tabelarni pokazatelji govore da je u razdoblju od 1945. do 1961. godine najveći broj dunuma zemljišta u procentualnom iznosu oduzet u sljedećim srezovima: Banja Luka (76,3%), Brčko (50,3%), Sarajevo (48,0%), Doboj (4,3%) itd. Kad je riječ o oduzimanju zgrada Srpske pravoslavne crkve, u procentualnom iznosu je najviše oduzeto u sljedećim srezovima: Doboj (69,3%), Sarajevo (48,0%); Brčko (46,6%), Banja Luka (26,0%) itd.

Prema podacima koje je u drugom dijelu knjige *Država i verske zajednice* prezentirala Radmila Radić, Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini

je do 1945. godine posjedovala 13.210 dunuma zemljišta i 225 zgrada. Od 1945. do 1960. godine bilo joj je oduzeto po raznim osnovama 10.799 ili 81,7% dunuma zemljišta i 177 ili 78,6% zgrada.²⁶

Protiv oduzimanja nepokretne imovine Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini upućivala je brojne žalbe nadležnim organima vlasti. Broj žalbi Srpske pravoslavne crkve se naročito povećao nakon usvajanja Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta. Tako je, primjera radi, Srpska pravoslavna crkvena općina u Tesliću 2. aprila 1959. godine dostavila predstavku Narodnom odboru u ovom mjestu "radi utvrđivanja predmeta nacionalizacije za lokal koji se nalazi u parohijskom domu". U prijavi je traženo da se, u skladu sa članom 11. Zakona o nacionalizaciji zgrada i građevinskog zemljišta, "parohijski dom i njegove prostorije ne uzimaju u obzir za nacionalizaciju, pošto se u spomenutom članu jasno govori da se odredbe ovog zakona ne primjenjuju na zgrade koje služe kao župski, parohijski i drugi slični dvorovi jer mi nismo krivi da danas čitavu zgradu ne uživamo, a ni sam Zakon nije predvidio da u zgradi pored jednog paroha, župnika, biskupa ili vladike, niko drugi ne može imati prostorije, nego je rečeno da su zgrade oslobođene od nacionalizacije koje služe za ovu svrhu".²⁷

Sličnu predstavku uputila je i Srpska pravoslavna crkvena općina u Trebinju 9. aprila 1959. godine. U njoj je traženo od Narodnog odbora općine Trebinje da se zgrada ove "Crkvene opštine u ul. A. Zubčevića br. 4, bivši parohijski dom izuzme od nacionalizacije i povrati ovoj Crkvenoj opštini na slobodno upravljanje i korištenje". U predstavlci je, pored ostalog, stajalo i sljedeće: "Silom prilika konačnom odlukom Narodnih vlasti ova Opština je morala ustupiti bivši parohijski dom (...) za potrebe Industrijske škole u Trebinju i dana 16. septembra 1953. godine iseliti paroha, svoju kancelariju i druga crkvena nadležštva: Upravu parohije i Arhijerejsko namjesništvo i smjestiti ih u privatnu zgradu, koja nije vlasništvo ove Opštine, koja ne zadovoljava i za koju ova Opština mora da plaća zakupninu. Pored navedenog ova Crkvena opština je morala iseliti iz spomenute zgrade i sve crkvene pokretnosti: crkvenu arhivu, inventar, istoriske predmete i znamenitosti (...) i smjestiti ih po raznim privatnim i crkvenim zgradama, u podkrovlja, podrume, toranj crkve, kao i u

²⁶ Radić. R. 2002. 322.

²⁷ AJ. SKVP, 144-37-329. Predstavka Srpske pravoslavne crkvene opštine u Tesliću upućena Narodnom odboru opštine Teslić, 2.4.1959.

samu crkvu. Sve je to još i danas [izloženo] propadanju i uništavanju. Upropašten je dobar dio arhive, koja predstavlja važnu istorisku dokumentaciju (...) Propali su mnogi predmeti, koji su predstavljali istoriske znamenitosti i danas propadaju, što predstavlja ogromnu štetu, jer se na taj način uništavaju kapitalni istoriski izvori, kao istoriska građa za istoriju ovog kraja”. Zbog navedenih razloga, u obrazloženju predstavke je zatraženo da se ova zgrada izuzme od nacionalizacije zato: “1) što je ranije služila kao parohijski dom, 2) što se nalazi u samoj porti parohijske crkve, 3) što je ista kao takva najpodesnija za službene potrebe crkve i što najbolje može poslužiti za sigurno obezbjeđenje crkvene pokretne imovine, crkvene arhive, istoriskih znamenitosti, pa i same parohijske crkve, kao i crkvene porte, 4) što je ova zgrada ustupljena privremeno isključivo za potrebe Industriske škole, koja je istu po iseljenju, na osnovu pismenog ugovora, obavezna predati na upravu i korišćenje ovoj Crkvenoj opštini, a baš u ovom vremenu Industriska škola izgrađuje školske prostorije, koje će uskoro biti dovršene i u koje će se u ovoj godini useliti, 5) zahtjev se bazira na povoljnosti, koje u odnosu na crkvu proističu iz odredaba Zakona o nacionalizaciji zgrada, jer ova Crkvena opština sada nema parohijskog doma”.²⁸

Zbog odredbi Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta više puta je intervenirao i Patrijaršijski upravni odbor Srpske pravoslavne crkve. U predstavci od 12. juna 1959. godine Patrijaršijski upravni odbor je Saveznoj komisiji za vjerska pitanja dostavio prijedlog za izuzimanje zgrada koje su neophodne Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Navedeni organ je zatražio da se u skladu sa članom 74. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta izuzmu od nacionalizacije zgrade koje su služile Srpskoj pravoslavnoj crkvi za njene potrebe.²⁹

Prema podacima Patrijaršijskog upravnog odbora u Eparhiji banjalučkoj od ukupno 34 crkvene jedinice prijavljene su za nacionalizaciju 52 zgrade, čija je ukupna vrijednost iznosila 147.660.000 dinara. Patrijaršijski upravni odbor je zatražio da se na teritoriji ove eparhije od nacionalizacije izuzmu sljedeće zgrade:

²⁸ AJ. SKVP, 144-37-329. Predstavka Srpske pravoslavne crkvene opštine u Trebinju upućena Narodnom odboru opštine Trebinje, 9.4.1959.

²⁹ AJ. SKVP, 144-37-329. Predstavka upravnog odbora Srpske pravoslavne crkve upućena Saveznoj komisiji za vjerska pitanja, 12.6.1959.

“1) Eparhiska zgrada u Banja Luci, M. Tita 171 za parohijski dom banjalučkih sveštenika i zgrada u Prnjavoru koja je bila manastir da bi opet služila za manastir;

2) Crkvena opština u Banjoj Luci moli da se oslobodi školska zgrada u S. Šolaje za potrebe ove CO, kao i zgrada u P. Kočića u kojoj stanuje sveštenik;

3) Crkvena opština u Prijedoru moli da se oslobodi zgrada u M. Tita br. 102-104 za parohijski dom, kancelarije i krstionicu, kao i za izdržavanje crkve koja nacionalizacijom gubi mnogo;

4) Manastiru Moštanici da se oslobodi konak u kome su sad stanari;

5) Parohiske domove u: Čardačanima, Liplju, Demirovcu, Maričkoj, Jošavici, Potočanima, Srpcu, Nožičkom, Drugovcima, Jajcu, Mrkonjić Gradu (S. Šolaje 22), Velikoj Kladuši, Osredku, Bosanskoj Krupi, Duboviku, Suvaji, Velikom Radiću, Pištalinama, Hašanima, Dabru, Majkić Japri, Gašici i Sanskom Mostu treba osloboditi kao Crkvi neophodne;

6) Isto tako treba osloboditi Crkvi neophodne druge zgrade u: V. Ilovici, Drugovcima i Vrbanima”.³⁰

Na području Eparhije zahumsko-hercegovačke od 23 crkvene jedinice za nacionalizaciju je prijavljeno 108 zgrada u vrijednosti od 259.205.000 dinara. Patrijaršijski upravni odbor je od Savezne komisije za vjerska pitanja tražio da se u ovoj eparhiji od nacionalizacije izuzmu sljedeće zgrade:

“1) Od 33 zgrade Crkvene opštine u Mostaru koje se nacionalizuju, da se ostavi zgrada u Jakova Baruha 1 za parohijski dom i kancelarije parohije i crkvene opštine;

2) Manastir Žitomislić moli da mu se oslobodi zgrada u porti u kojoj se nalazi škola, za manastirski konak, a čuvarnica kod catare i prizemna kuća, kao pomoćne poljoprivredne zgrade;

3) CO u Blagaju moli da se od nacionalizacije izuzme ‘Svetosavski dom’ koji se nalazi preko puta crkve i koji je crkvi potreban. Isto mole crkvene opštine u Konjicu i Ljubinju;

4) Parohiske domove u Čapljini, Ljubuškom, Klepcima, Humu, Dabru, Duvnu, Stocu, D. Poplatu i Opličićima treba osloboditi jer su ovim opštinama neophodni, pošto drugih zgrada nemaju;

³⁰ Isto.

5) Crkvena opština u Bijelom Polju moli da se njene zgrade, s parohiskim domom, izuzmu od nacionalizacije;

6) Od 6 zgrada CO u Trebinju koje se nacionalizuju, ista moli da joj se izuzme parohiski dom u A. Zubčevića br. 4 (u crkvenoj porti), pošto ga nema;

7) Manastir Zavala moli oslobođenje svoje zgrade 'Petkovića' da bi je prodao i opravio druge svoje zgrade koje su ratom oštećene;

8) Crkvene opštine u Gacku, Avtovcu i Samoboru mole da im se oslobode parohiski domovi, u koje su useljeni drugi stanari, Crkvi su neophodni;

9) Od 22 zgrade koje se nacionalizuju Crkvenoj opštini u Dubrovniku neophodno je da se oslobode sledeće:

a) zgrada u ul. Od Puča br. 2 jer se u istoj nalazi Muzej Srpske pravoslavne crkve i prostorije Crkvene opštine, a od prihoda se izdržava muzej;

b) zgrada u ul. Od Puča br. 5 i zgrada u Trebinju, Maršala Tita br. 3, pošto bi gubitkom prihoda ovih zgrada opština došla u tešku situaciju;

v) zgrade u Posatu i u ul. Domine br. 16 u kojima se besplatno smeštaju siromasi;

g) zgradu u Stonu koja je do rata služila za parohiski dom i kapelu.

10) Manastir Tvrdoš ima zgradu u Trebinju od čijeg prihoda su podmirivane najneophodnije potrebe".³¹

Na teritoriji Eparhije zvorničko-tuzlanske od 36 crkvenih ustanova za nacionalizaciju je prijavljeno 86 zgrada u vrijednosti 220.006.000 dinara. Patrijaršijski upravni odbor je tražio da se u ovoj eparhiji od nacionalizacije izuzmu crkvi neophodne sljedeće zgrade:

"1) Episkopski dvor u Tuzli, Miška Jovanovića br. 1 u kome se sad nalazi 'Dom kulture' i zgrada uz isti. Ova je zgrada zidana za tu svrhu i Eparhiji je potrebna. Ako se nikako ne može da ustupi ova zgrada onda je potrebno da se ustupi ova zgrada u ul. 1 maj br. 5, koja je davno obećana a nikako se ne uručuje;

2) Zgrada u Brodci zv 'stara škola' za crkvenjaka i CO kancelarije;

3) Od 21 zgrade i CO Brčkom koje se nacionalizuju, da se oslobode tri manje prizemne zgrade u: Zmaj Jove 12 za stan grobara; u Skerlićevoj 3 za stan crkvenjaka i u Vase Pelagića 14 za parohiski dom, pošto opština ima 2 parohije;

³¹ Isto.

- 4) II parohijski dom u Obudovcu, pošto opština ima 2 parohie;
- 5) Staru osnovnu školu u Porebrici, za parohijski dom pošto ga CO nema;
- 6) Zgradu u CO Milićima, za parohijski dom, pošto je isti u ratu porušen;
- 7) Zgradu u Bosankom Šamcu, Vuka Karadžića 41 za izdržavanje paroha, pošto ova CO gubi 4 zgrade;
- 8) Zgradu zv. 'dom' u Miloševcu za izdržavanje sveštenika;
- 9) Bivšu školu u Crkvinama za izdržavanje sveštenika;
- 10) Parohijski dom u Tesliću za koji se podnosi posebna pretstavka;
- 11) Parohijski dom u Doboju, u kome se pored paroha nalaze i drugi stari;
- 12) CO u Tuzli nacionalizuje se 6 zgrada iz čijeg prihoda je izdržavan sveštenik. Ako je moguće da joj se oslobodi bar 1 ili 2 zgrade;
- 13) Ne spadaju pod nacionalizaciju ali po zahtevu vlasti prijavljeni parohijski domovi u: Batkoviću, Bijeljini, Velikoj Obarskoj, Čađevici, Brezovom Polju, Srebrenici, Slatini, Osječanima, Vručici, Tešnju, Lužanima, Liješću, Dubnici, Brijesnici, Požarnici i Mačkovcu, pa molimo da se izuzmu”.³²

Episkop zvorničko-tuzlanski Longin je 20. jula 1959. godine uputio žalbu Komisiji za nacionalizaciju općine Tuzla u vezi sa nacionalizacijom episkopskog dvora u Tuzli. Tom prilikom on je istakao da je njegovo stanovanje u ovom gradu dovedeno u “nemoguće stambeno stanje”, te da zbog toga traži urgentno vraćanje episkopskog dvora.³³ Međutim, ni ova predstavka nije spriječila Komisiju za nacionalizaciju da 22. jula 1959. godine donese rješenje o nacionalizaciji episkopskih dvorova u Tuzli. Zbog toga je episkop zvorničko-tuzlanski uputio žalbu Komisiji za nacionalizaciju. U žalbi je, pored ostalog, pisalo: “Zbog ovako nemogućeg smještaja Eparhiskog Episkopa i Eparhiskih ustanova, i zbog toga što su prostorije Episkopskog dvora neophodne za njihov smještaj i nesmetan rad i što je to na Zakonu osnovano, molimo da se rešenje Komisije za nacionalizaciju br. 72 od 22 jula 1959. godine poništi i donese novo rešenje kojim se Episkopski dvor izuzima od nacionalizacije i po izvršenoj adaptaciji preda nama u posed, a ovo još i stoga razloga što je sadanja građevinska delatnost u Tuzli stvorila sve potrebne uslove da ima svoje

³² Isto.

³³ AJ. SKVP, 144-37-329, Predstavka episkopa Eparhije zvorničko-tuzlanske upućena Komisiji za nacionalizaciju Narodnog odbora općine Tuzla, 20.7.1959.

zgrade i da ova zgrada više nema razloga da služi potrebama grada”³⁴

Povodom izuzimanja od nacionalizacije episkopskog dvora u Tuzli, episkop zborničko-tuzlanski Longin je intervenirao i 5. oktobra 1960. godine, tražeći da se u predmet izuzimanja od nacionalizacije episkopskog dvora u Tuzli uključi i Komisija za nacionalizaciju Izvršnog vijeća Bosne i Hercegovine. U navedenom dopisu on je ukazao na činjenicu da je Komisija za nacionalizaciju u Tuzli postupila suprotno od onoga kako su komisije za nacionalizaciju postupale u cijeloj Jugoslaviji. Zbog toga, episkop Longin ističe: “Nijedan Episkopski dvor u Državi nije nacionalizovan, sem u Tuzli. Svi episkopski dvorovi ostali su u svojini Eparhije ili su vraćeni Eparhijama, kako pravoslavni, tako i rimokatolički, sem u Tuzli. Tako Eparhija zborničko-tuzlanska jedina u Državi nema svog dvora, a tvrdnje drugostepene Komisije da se Episkopski dvor ne smatra zgradom koja služi vjerskoj zajednici sasvim je neosnovana, jer je opšte poznato da su Episkopskom dvoru bile smještene kancelarije koje su, pored Episkopskog stana, služile isključivo vjerskoj zajednici, kao što su to bile kancelarije Crkvenog suda, Eparhiskog savjeta, Eparhiskog upravnog odbora, Eparhiska biblioteka i slično. Uzgred napominjemo da je sad jedan veći dio zgrade Episkopskog dvora pretvoren u bife”³⁵

Prema podacima Republičke komisije za nacionalizaciju od početka procesa nacionalizacije do novembra 1961. godine Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini je uložila ukupno 52 žalbe na rješenja općinskih komisija za nacionalizaciju. Ovaj broj predstavlja 19,6% od ukupnog broja žalbi koje su sve vjerske zajednice uputile u posmatranom razdoblju. Od ukupnog broja uložених žalbi (52) pozitivno je riješeno 29 ili 55,7%, a negativno 23 ili 44,3%.³⁶

Analizirajući dosadašnji tok primjene Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, Komisija za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine konstatirala je da općinske i sreske komisije često nisu vodile računa o sprovođenju zacrtane državne politike o nacionalizaciji vjerskih objekata. U

³⁴ AJ. SKVP, 144-37-329, Žalba episkopa Eparhije zborničko-tuzlanske upućena Komisiji za nacionalizaciju Narodnog odbora općine Tuzla, 4.8.1959.

³⁵ AJ. SKVP, 144-49-401. Predstavka Eparhiskog upravnog odbora pravoslavne Eparhije zborničko-tuzlanske upućena Komisiji za nacionalizaciju Izvršnog vijeća Narodne Republike Bosne i Hercegovine, 5.10.1960.

³⁶ ABH. KZVP, kut. 13, br. 195/61. Stanje nacionalizacije vjerskih objekata u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, 7.11.1961.

nekim mjestima vjerskim zajednicama nisu ostavljene ni najnužnije poslovne prostorije niti stanovi za sveštenike. Zbog toga su, prema ocjeni Komisije, i zahtjevi za vraćanje vjerskih objekata u većini slučajeva opravdani, s obzirom da je riječ uglavnom o obezbjeđenju najnužnijih poslovnih i stambenih prostorija.³⁷

Predstavnici Srpske pravoslavne crkve u Bosni i Hercegovini ukazivali su i na različite kriterije prilikom sprovođenja nacionalizacije. Tako je, primjera radi, episkop Vladislav u više navrata Komisiji za vjerska pitanja Bosne i Hercegovine isticao “neujednačenost kriterija koji je po pitanju nacionalizacije zauzet u Bosni i Hercegovini i u Srbiji”. Zbog navedenih i drugih razloga Komisija je u novembru 1961. godine zauzela stav da sve sporne slučajeve nacionalizacije treba još jednom razmotriti sa Republičkom komisijom za nacionalizaciju i u što kraćem roku donijeti konačna rješenja.³⁸

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Arhivska građa

Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd

- Fond: Savezna komisija za vjerska pitanja (SKVP)
- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Sarajevo
- Fond: Komisija za vjerska pitanja (KZVP),
- Fond: Savjet za izgradnju narodne vlasti NR BiH

b) Objavljena građa

- Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ),
- Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine (FBiH),
- Službeni list Narodne Republike Bosne i Hercegovine (NR BiH),

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

- Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ).

LITERATURA

- Radić. R. 2002. *Država i verske zajednice 1945-1970. Prvi deo: 1945-1953*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Radić. R. 2002. *Država i verske zajednice 1945-1970. Drugi deo: 1954-1970*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.

Summary

THE SEIZURE OF PROPERTY BELONGING TO THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (1945-1961)

After the Second World War the communist government in Yugoslavia (and Bosnia and Herzegovina) initiated the implementation of extensive changes of the economical system, defining and building a new state and social order. The liquidation of private property, including the property of the Serbian Orthodox Church, was systematically executed in the period between 1945 and 1960. During the said timeframe the communist authorities, through a number of laws, decrees and decisions, without any compensation or only with unfulfilled promises of reimbursement, conducted the appropriation of a large portion of the property of the Serbian Orthodox Church. From 1945 to 1960 the state repossessed under various grounds 10.799 or 81,7% decares (dunums) of land and 177 or 78,6% buildings. Against the repossession of its estate the Serbian Orthodox Church in Bosnia and Herzegovina lodged numerous complaints to the authorities in charge. The number of complaints significantly increased after the law on the nationalisation of lease buildings and construction sites was passed. From the complete number of lodged complaints of this religious community until November 1961, there was a positive outcome in 29 or 55,7% cases, and a negative outcome in 23 or 44,3% of cases.

Key words: Serbian Orthodox Church, Communist Party of Yugoslavia, Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, agrarian reform, nationalization, confiscation, expropriation